

A BESZÁMOLÁSI RENDSZER KIALAKÍTÁSA

A beszámolási rendszer

A statisztikai beszámolási rendszer az egyes statisztikai beszámolójelentések szervesen összefüggő rendszere, amely feltételezi a statisztikai fogalmak egységes értelmezését, a statisztikai szervezet egységes irányítását, központi zárt fegyelmét. A rendszer kialakítása ezért az egyes beszámolójelentéseknek, feldolgozásuk módszerének (feldolgozási tábláinak) felülvizsgálatát, ennek során pedig az egységes számviteli fogalmaknak és a bizonylati alátámasztás elvének, valamint a statisztikai fegyelemnek érvényesítését jelenti.

A statisztikai beszámolási rendszer kialakítása, irányítása és ellenőrzése a Központi Statisztikai Hivatal feladata.

A rendszer kialakítása során a Központi Statisztikai Hivatal vizsgálja az egyes beszámolójelentéseket, valamint ezek útját is.

A beszámolási rendszer kialakításához nagy segítséget jelent az a tény, hogy a Szovjetunióban a statisztikai beszámolási rendszert már megvalósították, így ehhez a munkához bő tapasztalat áll rendelkezésre.

A Szovjetunióban a statisztikai beszámolójelentéseket a Központi Statisztikai Hivatal véleményezése alapján a Minisztertanács mellett működő Központi Statisztikai Hivatal engedélyezi. A Statisztikai Hivatal a statisztikai beszámolójelentések rendszerének felelős „gazdája”.

A Szovjetunió Statisztikai Hivatala a beszámolójelentések számát felülvizsgálatuk során jelentősen csökkentette. Ez a tény a vállalatok részére komoly munkamegtakarítást eredményezett, a statisztikai adatszolgáltatások rendszerét áttekinthetőbbé tette.

A beszámolási rendszer kialakításának kiinduló munkálatai

A Központi Statisztikai Hivatal a beszámolási rendszer kialakítását az országos szervek által újonnan bevezetett beszámolójelentéseknek a Hivatalhoz történő kötelező bejelentésével és felülvizsgálatával kezdte meg. Többhónapos felülvizsgálat tapasztalatai alapján kerülhetett csak sor az összes folyamatosan, rendszeresen használt beszámolójelentések összeírására, azaz egyszeres országos felmérésére annak érdekében, hogy a Központi Statisztikai Hivatal tiszta képet, a felesleges beszámolójelentések kiszűrésének munkájához pedig kiindulási alapot teremtsen.

A felmérés során minden országos szerv felülvizsgálta és 1952. június 1-ig a Központi Statisztikai Hivatalnak bejelentette a felügyelete, illetve irányítása alá tartozó szervek, valamint saját adatszükségletét.

Az egyszeres felméréshez az országos szervek részére a Központi Statisztikai Hivatal útmutatót készített. A Hivatal ezen túlmenően közvetlen,

személyes segítséget is nyújtott az egyes bejelentésre kötelezett szervek statisztikusainak.

Az egyszeres felmérés általában sikeres volt, amit legjobban az bizonyít, hogy több mint 30 országos szerv, ezen belül mintegy 300 főosztály több-ezerre menő beszámolójelentését jórészt az előírt határidő előtt már felmérte és bejelentette. Határidő előtt több, mint két héttel elsőnek a Belkereskedelmi, majd a Begyűjtési és a Postaügyi Minisztérium jelentette be adatszükségletét. Különösen alapos munkás végzett az Élelmiszeripari, a Közlekedésügyi és az Egészségügyi Minisztérium.

A bejelentett beszámolójelentéseket a Központi Statisztikai Hivatal engedélyszámmal látta el. Az engedélyezési eljárás kapcsán a Hivatal az engedélyezett beszámolójelentésekről dokumentációt fektetett fel.

A dokumentáció valamennyi bejelentett beszámolójelentést és a hozzájuk tartozó utasításokat tartalmazza. Az országos szervek az egyszeres felmérés során bejelentett és engedélyezett beszámolójelentéseiket csak a Hivatal engedélyével módosíthatják, illetve helyezhetik hatályon kívül. Természetesen engedélyezés alá esik minden új, a jövőben bevezetésre kerülő beszámolójelentés is.

A felsorolt változások rendszeres figyelemmel kíséréssel és a dokumentációban történő rögzítéssel a Központi Statisztikai Hivatal az országos dokumentációt naprakész állapotban tartja.

Az országos szervek az egyszeres felmérés során, valamint ezt követően a részükre engedélyezett beszámolójelentéseket hivatalos lapjaikban közzéteszik vagy a felügyeletük alá rendelt szervekkel egyéb módon (pl. körlevél útján) közlik. Ezáltal a folyamatosan, rendszeresen használt beszámolójelentések engedélyezéséről bármely szerv tudomást szerezhet. Ha tehát a jövőben bármely szerv bármely más szervet adatszolgáltatásra kötelez, a kötelezett az engedélyezés tényét a közzétételből megállapíthatja.

Ugyanezt a célt szolgálja az az intézkedés is, hogy a beszámolójelentéseken a Központi Statisztikai Hivatal engedélyszámát fel kell tüntetni. Szükséges ez azért is, mivel a közzétett anyag csak a folyamatosan használt beszámolójelentéseket tartalmazza, az egyszeres adatgyűjtéseket azonban nem. Az egyszeres beszámolójelentések engedélyezését tehát csak a beszámolójelentésekre feljegyzett engedélyszámból lehet megállapítani.

Engedélyszám hiányában az adatszolgáltatást teljesíteni nem kell. Helyesen járnak el a statisztikusok akkor, ha az engedély nélküli „vadstatisztikai” a statisztikai fegyelem megszilárdítása érdekében a Központi Statisztikai Hivatalnak bejelentik.

A beszámolórendszer kialakításához szükséges alapot a Központi Statisztikai Hivatal az országban használt összes beszámolójelentések egyszeres felméréssel, összeírásával megteremtette. A következő feladat a beszámolórendszer kialakítása érdekében az egyes beszámolójelentések, valamint ezek útjának, feldolgozásának és felhasználásának felülvizsgálata.

E cikkben foglalkozni kívánunk azokkal a szempontokkal, amelyeket az egyes beszámolójelentések felülvizsgálata során a Központi Statisztikai Hivatal szem előtt tartott, és a felülvizsgálat eddigi tapasztalataival. Szükséges, hogy a gazdasági és államigazgatási szerveink statisztikusai e szempontokat és tapasztalatokat jól ismerjék, hogy munkaterületükön a szocialista statisztikai fegyelemnek éber őreivé váljanak.

A beszámolójelentések felülvizsgálatával kapcsolatos tapasztalatok

A szocialista statisztikának feladata: folyamatosan számot adni a terv teljesítéséről és ezzel a terv teljesítésére és túlteljesítésére állandó és rendszeres támogatást nyújtani. Ezért a Központi Statisztikai Hivatal a beszámolójelentések felülvizsgálata során ezt a szempontot érvényesíti. A statisztika elsődleges célja a terv teljesítésének mérése, szükséges tehát, hogy a beszámolójelentések a tervezési metodikának mindenben megfeleljenek, felépítésük a tervben szereplő fogalmakkal és a terv felépítésével azonos legyen.

A beszámolójelentések felülvizsgálatának ki kell terjednie arra is, hogy az egységes statisztikai, számviteli, valamint pénzügyi fogalmak és módszerek a beszámolójelentéseknél érvényesüljenek.

Az egyes beszámolójelentések engedélyezésénél a Központi Statisztikai Hivatal különösen azt vizsgálja, hogy a felettes, illetve irányító szervek által kért adatok az adatszolgáltató szerveknél rendelkezésre állnak-e, valamint, hogy a bizonylati alátámasztás elve a beszámolójelentés adatainak megadásánál érvényesül-e.

További szempont a felülvizsgálat során, hogy a beszámolójelentés kérését az adatszolgáltató szervek működésének áttekintése, vagy az operatív vezetés kellőképpen indokolja-e.

A beszámolójelentések vizsgálatánál az említett szempontok érvényesítése természetesen nemcsak a Központi Statisztikai Hivatal feladata, hanem az engedélyezés iránti kérelmet előterjesztő országos szerveké is. Az országos szervek statisztikai osztályai az egyes beszámolójelentések javaslatánál a fenti szempontokat általában érvényesítették. A beszámolójelentések engedélyezésének javaslatánál igen sok esetben mechanikusan jártak el és a Központi Statisztikai Hivatalhoz számos olyan javaslat érkezett, amely az előírt kívánalmaknak nem felelt meg.

A Városépítési Tervező Iroda lakástanulmánnyal kapcsolatban Sztálinvárosban adatfelvételt kívánt végrehajtani. A kérdőíven többek között a lakás használatára vonatkozó következő adatok szerepeltek, pl. hol érkeznek hétköznap és munkaszüneti napon, reggel, délben, este; hol fogadnak vendégeket, hol tartják a háztartási tisztítóeszközöket, seprőt, lapátot és vödört. Többek között a következő kérdést is feltették: „Célszerűnek tartaná-e, ha a lakószobában két ágy felállítására alkalmas, a lakórész felé szélesen nyitott, elfüggönyözhető hálófülke csatlakoznék, amelynek szabadbanyíló ablaka is van? Ha ilyen volna, kit hálalnának abban? (Szülők, nagyobb gyermekek?)“

Fenti adatszolgáltatást a Központi Statisztikai Hivatal nem engedélyezte, miután a kérdőív felesleges és szakszerűtlen kérdéseket tartalmazott.

A Belkereskedelmi Minisztérium a vendéglátóipari vállalatok összes állőeszközeinek összeírására kért engedélyt. A javasolt beszámolójelentésben espresso-gépek, mérlegek, rongy- és perzsaszőnyegek, tálaló- és ivópultok stb. szerepeltek.

A beszámolójelentés felülvizsgálata során megállapítást nyert, hogy a Minisztériumnak a Központi Statisztikai Hivatal által végzett országos gépösszeírás rendelkezésre álló adatai elegendők. A többi állőeszközre vonatkozó adatkérelemről, mint feleslegestől a Minisztérium elállt. Ezáltal az érintett vállalatok dolgozóit nagy munkától lehetett megkímélni.

A felmérés során a K. S. H. azt tapasztalhatta, hogy a fogalmak nem elég világos, pontos meghatározása — mivel az adatszolgáltatók válaszaik nem egyértelműek — a szolgáltatott adatokat használhatatlanná teszi.

Így az OKISz a kisipari szövetkezeteknek engedély nélkül olyan beszámolójelentést küldött ki, amelyben az összes termelő eszközök számbavételét kérte. Az adatszolgáltatók nem tudták, hogy a termelőeszközök fogalmában mind a munkaeszköz, mind pedig a munkatárgy, tehát az anyag is beletartozik és így ez utóbbiakat nem jelentették. Mint „állóeszközöket” viszont bejelentették pl. az ollót és a centimétert is.

A Kohó- és Gépipari Minisztérium műszaki fejlesztési beszámolójelentésében „bázis időszak” elnevezés alatt nem a tárgyidőszakot megelőző időszak, hanem a beszámolási (tárgy-) időszak tényszámát érte. A bázis-időszak elnevezés már ismert, köztudatba áment fogalmat jelent. Az elnevezés használata más fogalomra csak zavart idézhet elő.

A Könnyűipari Minisztérium egy beszámolójelentésében a vállalatától „iparági önköltség” megadását kérte. Ennek a kiszámítását úgy írták elő, hogy a kapott eredmény nem az önköltséget, hanem annak haszonnal növelt értékét mutatta. Emellett nyilvánvaló, hogy vállalatok „iparági” önköltséget megadni nem tudnak.

Előfordult az is, hogy ugyanazt a fogalmat egy beszámolójelentésben két elnevezéssel is szerepeltették. A Könnyűipari Minisztérium egy műszaki dekádjelentésében a futóorsókat egyik helyen futóorsóknak, más helyen pedig üzemben levő orsóknak nevezi. Meg kell jegyezni, hogy az üzemben levő orsók elnevezés alatt a futóorsók és az állóorsók együttesen értendők.

Sok esetben az adatkérő szervek az engedélyezésre beküldött beszámolójelentéshez utasítást nem csatolnak. Az utasítások hiánya megnehezíti az adatszolgáltatók munkáját és veszélyezteti az adatok felhasználhatóságát.

A külkereskedelmi vállalatok, valamint a pénzügyintézetek mérlegbeszámolójának kitöltéséhez a vállalatok utasítást nem kaptak. Ez a tény az adatszolgáltató vállalatoknak komoly nehézséget jelentett. Mindkét illetékes minisztérium arra hivatkozott, hogy az adatszolgáltatók kis száma miatt utasítás kiadása nem indokolt, és a kitöltés módját az adatszolgáltatókkal személyesen megbeszélte. A személyes megbeszélés azonban az írásbeli utasítást nem pótolhatja, és utólag számtalan félreértésre adhat alkalmat.

A Közlekedésügyi Minisztérium a normák bevezetésével kapcsolatban beszámolójelentés engedélyezését kérte. A beszámolójelentés kitöltéséhez utasítást nem adott. Ismételt felhívásra olyan szakszerűtlen utasítást készített, hogy a szükséges utasítást — mivel az engedélyezést a Központi Statisztikai Hivatal tovább halasztani nem akarta — a Minisztérium helyett a Központi Statisztikai Hivatal készítette el.

Előfordult, hogy egyes minisztériumok az adatszolgáltatók körét vagy az adatszolgáltatás tárgyát engedély nélkül kiterjesztették.

A Melléktermék- és Hulladékgyűjtő Egyesülés bár 20 cikkre vonatkozó begyűjtési adatszolgáltatásra kért és kapott engedélyt, azt önkényesen 61 cikkre bővítette, holott — mint később kiderült — arra szüksége nem volt.

Megtörtént az is, hogy azonos minisztérium két főosztálya ugyanattól az adatszolgáltatótól ugyanarra az időszakra vonatkozóan azonos tárgyú adatszolgáltatást kért. Így pl. a Belkereskedelmi Minisztérium két osztálya, a Statisztikai és a Dunántúli Osztály, kiskereskedelmi vállalatokra vonatkozóan dekádjelentés használatát rendelte el. Bár a Dunántúli Osztály által

elrendelt beszámolójelentés részletesebb, mint a Statisztikai Osztályé, viszont olyan adatokat is tartalmaz, amelyeknek a bekérése negyedévenként is elegendő. Megállapítást nyert az is, hogy a kívánt adatok az osztálynak negyedévenként rendelkezésre állnak, az egyik adatgyűjtés tehát felesleges.

Az Elelmiszeripari Minisztérium a teljesítményszázalékok alakulását dekádonként kérte. A Minisztériummal történt megbeszélés alapján a Központi Statisztikai Hivatal megállapította, hogy a gyáripari statisztikában havonként jelentett teljesítményszázalék-alakulás a Minisztérium számára elegendő, így a dekádonkénti jelentés bekérése feleslegessé vált.

A felsorolt példák azt bizonyítják, hogy az eddig végzett felülvizsgálatok jelentős hiányokat tártak fel. A hibák feltárása nyomán azok kiküszöbölése megkezdődött. További eredményként kell megemlíteni, hogy az országos felmérés kapcsán lehetőség nyílt arra, hogy a Központi Statisztikai Hivatal a feltérképezett rendszeres statisztikai adatszolgáltatásokat átfogó rendszerbe foglalja, a statisztikai beszámolási rendszert kialakíthassa.

Az a tény, hogy minden statisztikai beszámolójelentés engedélyszámot kapott, lehetővé teszi egyrészt az engedélyezett és az engedélyezés során nyilvántartásba vett beszámolójelentések szakszerű felülvizsgálatát, másrészt a nem engedélyezett beszámolójelentések felderítését, és megszüntetésükért folytatott következetes harcot. A vadstatisztikák elleni harc az adatszolgáltatást teljesítő szervezetek sok felesleges munkától fogja megkímélni.

Lényeges eredmény továbbá, hogy a bejelentés teljesítése kapcsán az egyes országos szervek statisztikusai megismerték és összefogva áttekinthetik egész munkaterületüket. Tudják, hogy a vállalatok milyen adatokat jelentenek, a jelentett adatok mely szervnél mikor állnak rendelkezésre.

A beszámolási rendszer kialakításával kapcsolatos további feladatok

Az országos szervek adatszükségletének egyszeres felmérése, az országban jelenleg használatban levő beszámolójelentések feltérképezése után a beszámolási rendszer kialakításának munkája új szakaszába lépett.

A soron következő feladat az egyszeres felmérés során bejelentett, és az azóta engedélyezett beszámolójelentések, valamint ezek útjának, feldolgozásának és felhasználásának felülvizsgálata.

A munkát brigádok fogják végezni. A brigádok tagjai az egyes országos szervek statisztikai osztályának vezetői, illetve megbízottai, az érdekelt főosztály statisztikusa. A brigádban helyetfoglalnak a Központi Statisztikai Hivatal dolgozói is. A brigádok munkájukat még ez év során befejezik. Ezután a Központi Statisztikai Hivatal az egyes minisztériumok statisztikai beszámolási rendszerét jóváhagyás végett a Nép gazdasági Tanács elé terjeszti.

A brigádok konkrét feladata elsősorban az engedélyezett beszámolójelentésekből kiindulva annak megállapítása, hogy melyek az általános jellegű beszámolójelentések, amelyeket egyes minisztériumokon belül két vagy több főosztály alá rendelt szervek használnak. Ezután kerül sor az egyes főosztályok speciális beszámolójelentéseire.

A brigádok a beszámolójelentéseket tartalmi és formai szempontból fogják felülbírálni.

A beszámolójelentések tartalmi vizsgálatánál az első és legfontosabb annak vizsgálata, hogy az adatszolgáltatás mennyiben indokolt, különös tekintettel arra, hogy a beszámolójelentések kérése mennyiben szolgál operatív intézkedés alapjául. Amennyiben a beszámolójelentés indokoltnak látszik, akkor a brigádok vizsgálat tárgyává teszik, hogy az adatkerő szervnél nem áll-e az adat más beszámolójelentésben rendelkezésre.

Ellenőrizni kell továbbá, hogy a bekért adatok a kívánt csoportosításban az adatszolgáltatóknak rendelkezésére állnak-e; biztosítható-e az adatok bizonylati alátámasztása, az adatok összeállításához kellő idő áll-e az adatszolgáltatók rendelkezésére, logikus-e a beszámolójelentés tartalmi felépítése.

Vizsgálni kell továbbá, hogy a rovatok elnevezése megfelel-e a rovatok tartalmának. Nem hagyható figyelmen kívül az adatszolgáltatás gyakoriságának, különösen a dekádnál rövidebb időszakra kért beszámolójelentések indokoltságának vizsgálata. A fogalmak azonos és egyértelmű használatát, valamint a beszámolójelentésekhez tartozó utasításokat is ellenőrizni kell.

A beszámolójelentések formai felülbírlásánál legfontosabb szempont, hogy a jelentés elnevezése röviden a tárgyra utaljon, a beszámolójelentés egyszerű és könnyen áttekinthető legyen. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy a rovatok nagysága megfelelő-e, mivel a helytelen rovatmértékezés a bejegyzett adatok olvashatóságát veszélyezteti.

A beszámolójelentés útjának vizsgálatával kapcsolatban meg kell nézni, hogy az egyes példányokat, mely szervezetek továbbítják és az adatszolgáltatók, illetve adatkerők körét pontosan meghatározták-e. Ellenőrzés tárgya továbbá, hogy a beszámolójelentéseket összesítés nélkül továbbítják-e vagy sem, végez-e a közbenső szerv revíziót. Amennyiben a beszámolójelentéseket feldolgozzák, a feldolgozás indokolt-e, módszere szakszerű-e, továbbá, hogy feldolgozás után milyen adatokat jelentenek tovább és mely felsőbb szervezeteknek.

A brigádoknak munkájuk során figyelemmel kell lenniük arra, hogy a begyűjtött adatok a valóságot tükrözzék. Szükséges, hogy a statisztika pontos, megbízható és gyors legyen. A beszámolójelentések sem helytelen, sem túlhaladott, elavult adatokat nem tartalmazhatnak.

A felülvizsgálat során természetesen mechanikusan eljárni nem szabad, az egyes népgazdasági ágak speciális adatszükségleteit mindenkor figyelembe kell venni.

A brigádok a vizsgálatot nemcsak a minisztériumban fogják végezni, hanem kimennek több vállalathoz is annak ellenőrzése érdekében, hogy a vállalatok a kívánt adatok szolgáltatására képesek-e.

A vállalatoknál végrehajtott ellenőrzés szükséges azért is, hogy vajjon a vállalatok nem szolgáltatnak-e több adatot, mint amennyit a Központi Statisztikai Hivatal engedélyezett. E vizsgálatok a beszámolási rendszer másik alapvető követelményének, a statisztikai figyelemnek megszilárdítását is célozzák.

*

A beszámolási rendszerrel kapcsolatos eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy ezen a téren még számos tennivaló van. Az említett hiányosságok kiküszöbölése a statisztikusok részére komoly feladatot jelent.